

Давний тв

в історії сьре

ож добра юм жєка

МАРІЯ КУЗЬМОВИЧ-ГОЛОВІНЬСКА

МАРІЯ

СЦЕНІЧНА КАРТИНА В 3 ВІДСЛОНАХ

MARIA KUZMOVYCH-HOLOVINSKA

M A R I A

DRAMA

Three Acts

TORONTO

1962

МАРІЯ КУЗЬМОВИЧ-ГОЛОВІНСЬКА

М А Р І Я

СЦЕНІЧНА КАРТИНА В 3 ВІДСЛОНАХ

diasporiana.org.ua

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО "ДОБРА КНИЖКА"

176 випуск

Торонто, Р. Б. 1962

ДІЄВІ ОСОБИ:

МАРІЯ — господиня 40 років.
АНДРІЙ — господар, 47 років.
БАБУСЯ — мама Андрія, 70 років.
ОЛЕКСА — син Марії і Андрія, 20 років.
ДМИТРУСЬ — син Марії і Андрія, 14 років.
ГАНУСЯ — дочка, 18 років.
КАТРУСЯ — дочка, 16 років.
ОРИСЯ — дочка, 10 років.
ПЕТРО — наречений Ганусі, 22 роки.
ІВАН — залицяється до Катрусі, 18 років.
ГРОМАДСЬКИЙ ПИСАР — 45 років.
ТІТКА — старша жінка.
1-ий ЕНКАВЕДИСТ.
2-ий ЕНКАВЕДИСТ.
ГОЛОВА СІЛЬРАДИ.
СЕКРЕТАР.
ГОСПОДАР ВІД САНЕЙ.
ПОЛТАВКА.
ТАТАРКА.
НАСТАВНИК КОЛГОСПУ (москаль).
ГУРТ ДІВЧАТ і ХЛОПЦІВ.

*1-ша дія відбувається на Поділлі перед самого
війною 1939 р.*

*2-га дія — зимою 1940 р. Перші вивози на
Сибір.*

3-тя дія — на засланні.

З друкарні ОО. Василян
286 Лісгар вул., Торонто 3, Онт., Канада

ПЕРША ДІЯ

(На сцені передня стіна сільської хати на Поділлі. Біля хати лавочка. Дальше сад. По правім боці огорожа та хвірточка. Неділя пополудні. Дмитрусь читає книжку під деревом у саді. За сценою спів дівчат та хлопців: "Ой видно село". На лавочці бабуся шепоче молитву. У дверях хати Гануся у вишиваному платті. Катруся також святково одіта, вихиляється за Ганусею. Волосся в Катрусі розплетене).

КАТРУСЯ (сіпає за рукав Ганусю): Ганусю! Ганусю пожди, заплети мені коси.

ГАНУСЯ (зачудовано): Все сама заплітала, а сьогодні "заплети, Ганусю", а то чому?

КАТРУСЯ: Чогось не годна... А ти так гарно вмієш...

БАБУСЯ (усміхається до себе): Дівочити хоче. (До Катрусі): До мене, доню, баба гарно вміє заплітати.

(Гануся здвигає раменами і виходить на вулицю. З хати вибігає Оріся і простує за Ганусею. Катруся врадувана приносить стрічки, гребінець, дзеркальце і сідає поруч бабусі, а бабуся заплітає коси).

ДМИТРУСЬ (крутить головою): А ти що? Сама не вмієш?

(Катруся кладе палець на уста).

МАРІЯ (вихиляється з дверей хати, дивиться в напрямі Катрусі, усміхається):

Ростуть діти... (Ховається в хату).

ДМИТРУСЬ (зривається наче пригадав щось і нахилиється у відчинене відкно): Олексю, Пет-

ро питав за тобою. *(Іде дальше в сад. Олекса виходить із хати у вишній сорочці, наоспіх зав'язує гарасівку, в'язання виходить нескладне).*

КАТРУСЯ *(слідкує за Олексою і голосно сміється):* Ха-ха-ха. *(Бабуся здригається).*

ОЛЕКСА *(гнівно):* Тобі все тільки сміх! І чого смієшся, коли нема чого?

КАТРУСЯ *(показує йому дзеркальце):* А диви, який... Що скаже Павлова Настка? Не хоче й дивитися на тебе!

ОЛЕКСА *(гнівно):* Дай спокій з Насткою! Вона мені не в голові, а ти вважай, щоб я чогонебудь не сказав! *(Киває пальцем, поправляє гарасівку і виходить).*

КАТРУСЯ *(дивиться розгублено на свої заплетені коси):* Дякую вам, бабуся...

БАБУСЯ: Рости здорова...

(Катруся йде в хату, а за хвилину вибігає та йде на вулицю.)

БАБУСЯ: Піду і я поміж людей. *(Виходить).*

(За сценою, на вулиці, спів дівчат та хлопців: "Іхав стрілець на війноньку". Дмитрусь іде до хвіртки, прислухується. З протилежного боку, від саду, надходить Гануся й Петро).

ПЕТРО: Забрав тебе, Ганусю, від дівчат, бо там не годен досхочу надивитися на тебе...

ГАНУСЯ: Відходиш кудись?

ПЕТРО: Так, Ганусю, Олекса має з нами щось поговорити, а я ще хочу надивитися на тебе, бо завтра так далеко...

ГАНУСЯ: Ти сумний сьогодні, Петре, чому? *(Дивиться йому ввічі).*

ПЕТРО: Не знаю... *(Задумується)* Не хотів би ніколи розлучатися з тобою...

ГАНУСЯ: Пощо згадувати про розлуку? Ти ж говорив батькам, що цієї осені поберемося, вони згодилися... хіба... хіба ти вже не хочеш? *(Відвертає сумно голову).*

ПЕТРО: "Не хочеш"... (*Киває головою, бере її рукою під бороду*). Хто ж не хотів би мати такої газдині як ти? Завелике щастя всміхається мені і я його боюся...

ГАНУСЯ (*залякано дивиться на нього*): Ти такий дивний, Петре, чому не скажеш мені всього як слід?

ПЕТРО: Я й сам не знаю, що мені!

ОЛЕКСА (*біля хвіртки*): Дмитрусю, не було тут Петра?

(*Дмитрусь розглядається*).

ПЕТРО: Іду... йду. (*Виходить за Олексою*).

За сценою співають дівчата "Бабусю, голубко".)

ГАНУСЯ (*сідає на лавочку*): Дівчата співають, а мені вже й не хочеться йти до них. Петро такий дивний, чому?, не знаю... Може хтось інший заволодів його серцем-душею, а він і сам не розуміє цього. А може це якесь прочуття?.. (*Хилисть голову на руку*). Видається вже мені, що і садок посумнів і хата невесела, неначе хтось придавив усе довкола та й мене з тим.

МАРІЯ (*виходить із хати. Завважує Ганусю*): Ганусю, дівчата співають, а ти тут сама? Відбилася від гурту. Чого доню моя? Скажи! — (*Гладить по голові й сідає побіч*).

ГАНУСЯ (*тулиться до мами*): Не знаю, матусю... Чогось Петро інший, а мені видається неначе село не наше, а чуже... наче я щастя тут свого не найду...

МАРІЯ (*здрігається, але намагається говорити весело*): Найдеш, Ганусю, найдеш. Твоє щастя ще й не почалося, ти ще така молоденька, доню моя, і — добра дитина... чому доля мала би бути для тебе лихою?

ДІВЧАТА (*зза огорожі*): Ганусю, Ганусю, нову пісню маємо, ходи, заспіваємо!

МАРІЯ: Йди, доню. (Гануся виходить).

(За сценою спів: "Човник хитається серед води...")

МАРІЯ: І я неспокійна... Чогось боюся за них усіх наче б вони були маленькими дітьми. А коли всі в хаті, побіч мене — тоді видається мені, що хтось простягає руку над хатою, пхає у вікна... у двері... щоб вирвати їх від мене, їх усіх і кожне зосібна. І дрижу наче птаха, яку викидають із гнізда.

БАБУСЯ (входить на сцену, штуркаючи паличкою): Люди вже вечерю варять... смеркає вже, а ти, газдине моя, припізналася.

МАРІЯ: Вже йду, мамо.

БАБУСЯ: Андрія нема?

МАРІЯ: В читальні.

БАБУСЯ: Було йому сказати, щоб не барився. (До хати вбігає Орися. Марія хоче йти в хату, та бабуся здержує, сіпаючи за рукав, нахиляється до обличчя, оглядається поза себе і знову нахиляється).

БАБУСЯ: Недобре, дочко, в світі коїться... не буде спокою...

(Дмитрусь підходить ближче та з віддалі задержується).

МАРІЯ: Сьогодні неділя та й говорять багато.

БАБУСЯ (ніби з обидою): Не віриш мені, а повіриш чужим...

МАРІЯ: Та що вам... кажіть!

БАБУСЯ (розглядається чи когонебудь нема): Війна буде! І то напевно! Хрест великий, на сході, вдосвіта, на небі люди бачили... Ну тай "сторожі безпеки" дуже звиваються, недобрі як мухи осінню... побачиш, що баба правду говорила.

МАРІЯ: Та хай уже раз буде. Мліє наче перед бурею. Чей потім заживе краще наш нещасний нарід. Якось Бог pomoже все перебути, мамо.

БАБУСЯ: На Бога вся надія! *(Ідуть у хату).*

ДМИТРУСЬ: От таке... я все чув; але нікому не скажу, ні, бо я підслухав. *(Іде у хату. Виносить ведра та кладе за хвірткою).*

КАТРУСЯ *(від саду вбігає на сцену):* Дмитрусь... ти вже може приніс мені води на вечір?

ДМИТРУСЬ: А дивись! А ти де була дотепер? Іди... йди... тато дома.

КАТРУСЯ: Дмитрусь, йди винеси... от заговорилася й не завважила, як смерклося...

ДМИТРУСЬ *(передирається):* Не завважила... А я все бачив.

КАТРУСЯ: Або що? Мені не можна, чи що?

ДМИТРУСЬ: Ха-ха-ха, ото зловилася!

(Катруся, недобра, йде в хату).

ДМИТРУСЬ: Ведра, я давно біля плота поставив, а по воду не пішов, бо знав, що ти ще схочеш побігти на вулицю.

КАТРУСЯ: Дмитрусь... *(Цілує його).*

ДМИТРУСЬ: Відчепися... тата нема... біжи, баба щойно з мамою пішли в хату.

(Катруся бере ведра й вибігає за сцену. У хаті блимає світло. На сцені темно. Дмитрусь іде в хату. Іван заглядає з-за плота. Надходить Катруся. Він мішається. Не знає, що з собою почати. Катруся вдас, що його не бачить).

ІВАН: Катрусь... пожди... ти не бачила?... *(Розгублено дивиться на землю, на ведра).*

КАТРУСЯ *(усміхається):* За чим шукаєш? Загубив щонебудь?

ІВАН *(дивиться значуче на Катрусь):* Серце... серце своє загубив, Катрусь...

КАТРУСЯ: Не бачу його... ані у ведрах, *(насмішкувато)* ані на стежці. *(Відходить).*

ІВАН *(киває їй услід пальцем):* Чекай... чекай, ти ще колись своє загубиш... *(Відходить).*

МАРІЯ *(стає у дверях, вслухується в тишу):* Андрія нема, наче кудись далеко пішов від

мене й не вернеться. А скрізь так тихо...
(*Вслухується*). У саді мовби галуззя зісуну-
лося додолу... Наче з землею розмовляє, про
долю питає... Яка її доля буде, яка? Яка і на-
ша разом із тією землею?..

(*Гануся йде з вулиці*).

МАРІЯ: Не бачила батька, доню?

ГАНУСЯ: З господарями біля криниці, вже
йдуть.

МАРІЯ: Коби вже всі були у хаті!

ГАНУСЯ (до себе): І мама якась дивна сьо-
годні... (*Входить у хату*).

(*З другого боку сцени входить Андрій із гро-
мадським писарем*).

ГР. ПИСАР: Кажу тобі, вважай на себе, всі
знають тебе! На Олексу треба також уважа-
ти. Я вам не ворог. (*Зникає*).

МАРІЯ (сперта до одвірків, слідкує за їх роз-
мовою): Не ворог...

АНДРІЙ (до себе): Усе недобрим пахне. Щось
великого коїться... великого. Такі гарні діти...
хухав, ховав, а тепер яка доля їм буде? (*Зав-
важує Марію*). Не сумуй, небого, ще час бу-
де сумувати. Тепер треба сили, бо ти, Маріє,
моя жінка.

МАРІЯ: Ще Олекси нема в хаті.

(*За сценою свист. Петро і Олекса вбігають
хильцем на сцену*).

ОЛЕКСА: От, от і були би попалися... але всі
хлопці пішли в розтіч, здається ніхто не по-
пав у руки.

ПЕТРО: От лукавий, кожного остерігає і за
кожним підглядає!

(*Марія й Андрій підходять до них*).

ОЛЕКСА: Недобре, батьку...

ПЕТРО: Не пощаждать нас.

ОЛЕКСА: І за що?

АНДРІЙ: За це, що найчесніше на світі...

МАРІЯ: За любов до Рідного Краю... Хіба ж злочинець той, хто любить свій нарід?

ОЛЕКСА: Не знаю, мамо, не знаю...

АНДРІЙ: Нашими кривдами дорогу собі встеляють.

(За сценою знов чути свист та кроки).

МАРІЯ: До хати, діти!..

АНДРІЙ: Ходім, та замикаймо двері перед не-
прошеними гістьми...

(Відходять до хати. У хаті гасне світло. На сцену входить громадський писар, стає під дверима, заглядає у вікно, надслухує, та потихеньку, навшпиньках уже відходить від хати).

Кінець 1-ої дії.

ДРУГА ДІЯ

(Сільська, подільська, хата. На стінах ікони прибрані вишиваними рушниками. Між ними, над столом, ікона Зарваницької Богоматері. Посередині хати стіл накритий скатертю, два крісла, лавка, стілець. У середушій стіні вікно. Під бічною стіною постіль з вишиваними подушками, скриня. На постелі недбало кинена шматяна лялька і шматки побіч неї. Двоє дверей напроти себе, по правім і лівім боці. Рання весна, зимно ще).

МАРІЯ (на лавці шие мужеську сорочку):

Шию... шию, кожду нитку думкою перетинаю і... стукне хто, чи заскрипить сніг під вікном— зриваюся тай дожидаю чей відчиняться двері й увійде Андрій або Олекса.

БАБУСЯ (пряде кужіль): Не точи серця тугою, Маріє... Андрій вернеться, він вернеться напевно, а Олекса? Про нього знаєш, що він недалеко.

МАРІЯ: Втік вікном із рук НКВД і наче злочинець який криється по чужих горищах, півницях... Андрій не вертається. Війна порозбивала наші гнізда-родини, порозкидала людей світами. А тут прийшли "товариші" і принесли зі собою залізні кайдани. Один одного видає, один одному яму копає. Брат братові ворогом стає, мов очі вибирає, ті очі, які вже й плакати не можуть...

БАБУСЯ: Нема людини, нема людських прав.

ГАНУСЯ (Входить із кужілем): Мамо! Добру новину я принесли! У сусіднє село вернувся

- чоловік, який був у тій тюрмі, що батько. Через кордон перекрався.
- МАРІЯ** (оживлено): І що? Про батька нічого не чував?
- БАБУСЯ** (зацікавлено): Може в дорозі стрічав?
- ГАНУСЯ** (сідає на лавку): Був разом із батьком у Березі, та коли військо німецьке розбило тюремні двері і вони вийшли на волю, то кожний пішов своїми стежками.
- МАРІЯ** (з жалем): І чому не йшли разом? У мене кожна хвилина, це дорога встелена гострими камінцями... дорога, якої кінця не видно.
- БАБУСЯ** (спам'ятує): Маріє! У тебе ж діти! (Марія кидає шитво та виходить дверима. Гануся вештається по хаті. Орися входить у бабусиній кацабайці та великих чоботях).
- БАБУСЯ**: Насанкувалася досхочу, а тепер іди, скинь чоботи, бо певно перемокли.
- ОРИСЯ**: Йду, бабусю.
(Бере свою ляльку та шматки і виходить бічними дверима).
(Катруся і Дмитрусь входять).
- КАТРУСЯ** (розкриває платок та показує Ганусі): Диви, скільки вишила!
(Говорять щось півголосом, усміхаються).
- ДМИТРУСЬ** (затирає руки від зимна): Трохи загриюся... вже обійшов усе на подвір'ю, ще піду і трохи вам дров нарубаю.
- БАБУСЯ** (усміхається): Господар наш.
- ДМИТРУСЬ**: Де мама? (Заглядає у бічні двері): Мамо!
- МАРІЯ** (стає у дверях): Чого діти?
- ДМИТРУСЬ**: Переказував Олекса і Петро...
- ГАНУСЯ**: Петро є?
- ДМИТРУСЬ**: Не перебивай! (до мами): Переказував Іваном... (дивиться на Катрусю, Катруся мішається): він є на горіщі, в Зарічного,

щоб йому принести хліба, але трохи більше, як усе, бо обидва з Петром мусять тікати. Шукають за ними. Здається будуть перекрадатися за кордон.

МАРІЯ: Коби тільки щасливо перейшли.

КАТРУСЯ: Кажуть люди, що це так лише до весни... З весною вже будуть усі вдома.

ДМИТРУСЬ: Ох! то-то буде радість! Як пустять леди, то впадуть наші окови...

БАБУСЯ: Що дай Боже!

МАРІЯ: Хто ж понесе цей хліб? Це ж ніч надходить!

ГАНУСЯ: Мамо... я піду...

МАРІЯ (зчудовано): Сама? Ніччю? Ніччю НКВД на села налітає!

ГАНУСЯ: Щойно недавно були, то тепер трохи буде спокою... Сьогодні не було нікого з них у сільраді.

ДМИТРУСЬ: Я піду з нею.

КАТРУСЯ: Ні я!

МАРІЯ: Діти... Діти... що робити маю? Хто піде — не знаю, лише те знаю, що післати треба, а ти Дмитрусю йди, повважай, щоб хто чужий не вбіг у хату, як лагодити буду.

ДМИТРУСЬ: Іду, дров врубаю на подвір'ю і повважаю. Вже й темніє.

МАРІЯ: Катрусю, заслони щільно вікно! (*Катруся засланяє. Гануся леститься біля мами.*)

ГАНУСЯ: Матусю... я піду, там Петро, Олекса, хто знає, коли знову їх побачу...

КАТРУСЯ (до бабусі): Бабусю... я піду з Ганусею, все краще як обидві будемо. Нікому й увічі не впаде.

(*Марія світить свічку, виходить і входить, приносить завинений хліб. Брови в неї стягнені, сильно затулені уста.*)

МАРІЯ: Щось давить серце і не можу сказати йдїть... а треба, знаю, що треба...

КАТРУСЯ: Це не дуже далеко.

БАБУСЯ: Дещо вбік від села... на полі.

МАРІЯ: Йдете діти?

ГАНУСЯ: Чужий не піде, а у вас молодші діти.
(Вбираються).

МАРІЯ: Хай вас Бог провадить! (Марія і бабуся робить рукою знак хреста).

БАБУСЯ: Не баріться, будемо чекати.

ГАНУСЯ (до себе): Чогось із хати вийти важко. (Виходять, у дверях ще оглядаються та крадьки цілують одвірки).

БАБУСЯ (слідкує за Марією, яка біля вікна): Коби вже скорше ця Весна прийшла, може й справді усміхнеться доля.

МАРІЯ: Коби прийшла, коби скорше розвалилася тюрма, тюрма всіх народів. (Схиляється над столом). Щось недобре віщує моє серце, йду ще хоч раз подивлюся за ними. (Виходить у двері за дівчатами).

БАБУСЯ: Тільки жити, а вона наче зранена птаха...

МАРІЯ (входить): Пішли вже мої дівчатка, скрилися поміж хатами, а мені мов серце хтось розшарпав руками... Чому? Не знаю...

БАБУСЯ: Успокойся, Маріє, йди до Орісі, а я почекаю... молитись буду.

МАРІЯ: Не годна, мамо. (Сідає біля стола, задумується).

ДМИТРУСЬ (вбігає у хату): Пішли?

МАРІЯ: Вже їх не завернеш.

ДМИТРУСЬ (задихано, скоро): До сільради ради приїхало НКВД... дижурний фіри замовляє, що буде цієї ночі, ніхто не знає.

МАРІЯ: А вони пішли...

ДМИТРУСЬ: Секретар мене питав, чи не було Олекси вдома... ніби не знає, що його нема... (Бабуся киває головою).

МАРІЯ: Він добре знає. Колись приятелював з Андрієм, а тепер і не приступай до нього.

(Встає і на боці до себе): Якже ж гірко буде мені тепер, доки не вернуться діти... як важко... (Виходить у бічні двері, з руками в безладді опущеними вділ, із похилою головою).

ДМИТРУСЬ: Я посиджу з вами, бабусю.

БАБУСЯ: Добре, Дмитрусю, але перше засунь сінешні двері, щоб хто лихий у хату не ввійшов.

ДМИТРУСЬ (виходить, та за хвилину вертається). На селі так пси виють, чогось так лячно... (Хтось добивається до дверей від вулиці).

ДМИТРУСЬ: Хто там?

ЖІНОЧИЙ ГОЛОС (за сценою): Не бійся, відчини!

БАБУСЯ: Це тітка, пусти, Дмитрусю! (Дмитрусь іде відчинити).

ТІТКА (задихано): Марії нема?

БАБУСЯ: Що сталося?

ДМИТРУСЬ: Що сталося?

(Марія входить).

ТІТКА: Ганусю і Катрусю переловили на дорозі НКВД-сти і повезли до сільради...

(Марія без слова вибігає).

ТІТКА: Маріє!

(Бабуся дає їй свій козушок і вона вибігає за Марією).

ДМИТРУСЬ: Хіба хтось показав їм, бабусю?

БАБУСЯ: Кого?

ДМИТРУСЬ: Ганусю і Катрусю!

БАБУСЯ: Певно, що так! — Та всьому прийде колись кінець, сину... Прийде!

(Бабуся молиться. Дмитрусь задуманий сидить мовчки довшу хвилину. Марія і тітка входять. Марія йде помалу, мов не своїми ногами, уста сильно затуплені, обличчя закам'яніле).

ТІТКА (до бабусі): Кажали їм показати де Петро й Олекса, то випустять.

БАБУСЯ: А вони?

МАРІЯ (*сідає, затулює обличчя руками*): А вони зробили так, як мої діти.

ТІТКА: Дижурний казав нам, чув під дверима, що Гануся, люба дитина, випрямилась і сказала: "Як би навіть знала, то не сказала б!" Тоді вони до Катрусі, а вона — хто б то був сподівався! — розсміялася їм у вічі й каже: "Чи ви думаете, що я чужа Олексі — це ж мій брат!" НКВД-сти розлютились, два з них вивели їх тай повезли, а кілька ще осталося.

ДМИТРУСЬ: Куди повезли?

ТІТКА: Не знаю.

МАРІЯ: І пішли діти, гейби їх ніколи не було...
(*Бореться з собою, щоб не плакати*).

ТІТКА: Чей вернуться, Маріє!

МАРІЯ: Що? Зрадять? Ніколи!

ТІТКА: Та ні, може їх випустять.

МАРІЯ (*гірко*): Випустять... не знаю.

ТІТКА: Побіжу до своїх дітей, а ти не сумуй, Маріє! (*Виходить, за нею Дмитрусь, щоб зачинити сінешні двері*).

МАРІЯ: "Не сумуй"... Хіба ж я своїх дітей не знаю? Це душа Андрія і це моя душа та й одне серце. Її назовні не видно, але торкни її, (*важко дихаючи і притишено*) то ствердне наче камінь, і нічого не дізнаєшся, скорше згине... (*хилить голову*).

ДМИТРУСЬ (*присувається ближче бабусі, тривожно заглядає крізь щілину біля заслони у вікно тай шепотом до бабусі*): Наш пес вие... на селі якийсь рух, світла блимають по хатах. Чогось люди спати не можуть, бабусю.

БАБУСЯ: Кожному важко Маріє, йди спічни та й Дмитрусь піде, пізно вже. Діти і так сьогодні не вернуться.

МАРІЯ (*наче не чує*): Раненько, Дмитрусь, поїдемо за ними до району, може допитаюся.

БАБУСЯ: Маріє, дочко, йди хоч голову приклони...

МАРІЯ: Йду до Орісі подивлюся. Ходи, Дмитрусь.

ДМИТРУСЬ: Я ще з бабусею посиджу.

(Марія виходить. Дмитрусь відхиляє заслону від вікна крайчиком, відскакує і тулиться до бабусі).

БАБУСЯ: Що з тобою? Провиділося щонебудь? Чого пічню у вікно дивишся? Хто таке вигидав?

ДМИТРУСЬ *(залякано):* Біля нашої хати якісь люди... та й якісь коні зі саньми стали.

(Сильний гупіт у двері з надвору, термосять клямкою, гупіт об двері чобітьми).

ЗА СЦЕНОЮ: Відчиняй!

ДМИТРУСЬ: Це вони!

БАБУСЯ: Хай діється Божа воля! Відчини Дмитрусь!

(Дмитрусь виходить відчинити. В хату входять два енкаведисти, голова сільради, секретар, господар від саней. Дмитрусь водить очима від одного до другого, спиняючись на дверях, куди пішла Марія).

МАРІЯ *(У дверях, важко дихає, вп'ялює очі в секретаря, він відвертається. Марія назовні наче спокійна).*

I. НКВД-ист: Збирайся і то хутко, щоб не спізнали транспорту!

МАРІЯ: Куди?

I. НКВД-ист: За дочками поїдеш...

(Бабуся сперта об стіл, не рухається).

ГОСПОДАР *(до Марії пошепки):* Виведу Орісю тамтими дверима...

(Марія перечить головою. I-ий НКВД-ист ширяє по хаті, голосно гупаючи чобітьми, другий стоїть нерішуче, задумано опустив голову, помалу крутить цигарку).

ГОСПОДАР: Маріє, студено, а то дитина... може недовго... (I-ий НКВД-ист виходить у бічні двері).

МАРІЯ: Це ж моя дитина, не оставлю нікого. Ще треба сліз, щоб скінчився оцей шлях неволі і я йду з усіма дітьми. Не спічну, доки не побачу волі... Я ж жінка Андрія! (До господаря): Збирай маму й Дмитруся, я йду по Орісю.

(Господар убирас бабусю в козушок, зав'язує хустку довкруги голови, бабуся не рухається. Секретар, голова сільради, переглядають хатню обстановку. II-ий НКВД-ист не рухається. Коли інші відвернулися, він нахиляється до господаря і шепотом):

II-ий НКВД-ист: Спакуйте їм щонебудь на дорогу, вони й не думають про це.

ГОСПОДАР (до бабусі): Може вам подати ще щонебудь?

БАБУСЯ (бере свою паличку, яка стоїть у куті біля лавки): Не треба нічого, оце вистачить, (показує на паличку), щоби пройти шматок дороги, який мені остався (спирається до одвірків, водить очима по хаті, по людях, в'яляє очі в ікону Зарваницької Богоматері, а тоді стає в дверях, де Марія, у другі двері з яких виходить I-ий НКВД-ист).

ГОСПОДАР (шукає за харчами, хлібом, одіжжю, спаковує наоспіх його заслоняє II-ий НКВД-ист і він виносить це до саней, на двір).

БАБУСЯ (до Дмитруся): Здійми ікону! (Вказує на ікону Зарваницької Богоматері).

ДМИТРУСЬ (здіймає, передає бабусі. Бабуся цілує, тулить до себе. Дмитрусь складає свої книжки): Хоч це візьму...

I-ий НКВД-ист: Не рушай! Не твоє вже!

II-ий НКВД-ист (до себе схвильований): Чи це не кривда? Доки так буде? Доки?

(Дмитрусь із жалем відсувається вбік, вбирається. Марія в дверях, убрана до дороги. Орися в кацабайці, обвинена теплою хусткою, тримається маминої руки. Щільно тулиться до Марії та водить перелякано очима по людях).

ОРИСЯ: Мамо! Куди йдемо? Чого люди тут? Мамо?

МАРІЯ *(тулить Орисю до себе):* Поїдемо за Ганусею і Катрусею. *(Орися труситься).*

МАРІЯ: Успокойся, донечко, кидаємо нашу хату — а за це чей зглянеться Господь над нашими нивами й очистить їх від "хабаззя", яке так буйно розрослося... *(ломиться голос і до себе)* Не можна плакати, ні! Ще треба буде сліз потому, я ж іду вже геть із хати. *(Простує до дверей, розглядається по хаті).*

I-ий НКВД-ист: Виходи! Виходи!

(II-ий НКВД-ист відвертається й виходить із хати. I-ий НКВД-ист перечеисляє усіх).

I-ий НКВД-ист: Один, два, три, чотири... *(До Марії):* Ходім, Маріє, не завернемо! *(вказує на ікону).* Вона з нами... Вона з нами...

МАРІЯ: Орисю..., Дмитрусю... *(дотикає рукою, бабусю також, зломаним голосом).* Серце одна рана... Боже прости і провадь... Я наче п'яна... *(У дверях ще оглядаються, хрестяться, цілують одвірки, клякають, цілуючи поріг).*

I-ий НКВД-ист *(цідить крізь зуби):* Скоріш...

БАБУСЯ *(підносить руки вгору):* Боже прости, прости і рятуй...

(I-ий НКВД-ист випихає бабусю поштовхом. За ними виходить голова сільради й секретар. На сцені безлад і пустка. Ще чути якийсь час знадвору голоси, лайку, дзвінок від саней, гупіт чобіт, гупіт саней, а свічка слабо блимає, догаряє. Довшу хвилину нікого нема).

АНДРІЙ (обдертий, змарнілий, зарослий, підперезаний шнурком із костуром у руках. Легенько вхилиє двері, всуває голову. Цілує поріг, цілує одвірки, хреститься та враз змінється вираз обличчя): Ох Боже! Що це? Чому порозкидане все? (з жахом). Що сталося? (біжить до другої кімнати): Маріє! Діти! Мамо! Де ви? (Виходить зовсім зломаний). Нема... нікого нема...

(В хату входить секретар сільради).

СЕКРЕТАР: Виносися, прибуду, (дзвонить ключами) бо хату замикаю — це державна хата!

АНДРІЙ (дивиться, пізнає): Друже... (протягає руки). Де ділася Марія, діти, де мама?

СЕКРЕТАР (отрясається, дивиться перелякано на Андрія): Який я тобі друг?! Марія? Хто ти?!..

АНДРІЙ: Я Андрій. Ти знаєш, де я був. Німці звільнили нас і я сотками кілометрів плентався, щоб добитися до своїх, до рідної хати...

(Секретар подається назад).

АНДРІЙ (благає): Скажи де Марія?!

СЕКРЕТАР (цідить крізь зуби): Поїхала... на... Сибір...

АНДРІЙ (з переляком): На Сибір? На Сибір?! Не можу думати нічого... серце розірветься... Вже йду геть... Вже йду... (Виходить).

(Секретар наоспіх гасить свічку, дзвонить ключами і колодкою, гупаючи відходить, тікає).

Кінець 2-ої дії.

ТРЕТЯ ДІЯ

(На закланні. Хата, землянка, вросла в землю. Маленьке віконце, складене з кавалочків скла. В куті ніби причі, трохи соломи, одна мала подушка, мала пачка, стільчик. Над причею ікона Зарваницької Богоматері. У другому куті більше соломи та якісь лахи.

МАРІЯ (змарніла, в лахмітті, входить із бляшаним горнятком у руках): Заміняла за хустину молока дітям. Піду щераз, у ряд стану, чей дістану щонебудь... *(Хоче виходити).*

ДМИТРУСЬ (змарнілий, обдертий): Матусю... *(Дивиться на маму, до себе):* Пощо їй це казати? І вона голодна...

МАРІЯ (похилена над скринькою, знаходить два кусники сухарів, усміхається): Дмитрусе-ві й Орисі до молока.

ДМИТРУСЬ: Матусю, прибіг подивитися то й біжу знову до колгоспного стада — ви нездужаєте сьогодні?

МАРІЯ: Це минеться, сину, ось тут *(подає молоко й сухарі)*... тобі й Орисі...

ДМИТРУСЬ (ловить жадібно й задержується): А ви матусю?...

МАРІЯ: Мною не турбуйся, я вже пила. *(Дмитрусь скоро п'є. Вбігає Орися та подає Марії поштову карточку. Дмитрусь дає горнятко Орисі й кавалочок сухаря).*

МАРІЯ (ловить скоро карточку): Від кого ця картка? Від кого? *(радісно):* Боже! Це ж від Андрія... Читай, Дмитрусю! Я не годна... Руки дрижать... *(Стає поруч Дмитруся).*

ОРИСЯ (сідає на стільчик, п'є молоко, всміхається): Від батька...

ДМИТРУСЬ: Читаймо разом, щось увічі пхаться гаряче...

МАРІЯ: Андрій... (Усміхається щасливо). Андрій пише: "Усе буде добре, тільки держись, держись сильно, Маріє"... Хіба я не рада?...

ДМИТРУСЬ: Гануся й Катруся "в лікарні", вже знаємо де, матусю...

МАРІЯ: Це у тюрмі, дівчатка мої.

ДМИТРУСЬ: Тітка вислала пачку зі сухарями, а батько гроші висилає.

(Марія наче не чує. Оріся радісно плече в долоні).

МАРІЯ: Боже! Андрій здоров! Вернувся! Ах жити... жити хочеться.

ДМИТРУСЬ: Батько у тітки живе? Чому?

МАРІЯ: Не знаю, дитино. Та добре, що вернувся.

ДМИТРУСЬ: Так, так матусю... а ви не хочете себе берегти. Ще й бабуся померли, а вони так гарно вмiли лікувати...

МАРІЯ: Біжи, Дмитрусю, бо наставник покарає, тепер не будемо відписувати.

ДМИТРУСЬ: Іду... мене заступив один татарин, він давно вже тут. (Виходить, а за ним вибігає Оріся).

МАРІЯ: Іду, в чергу стану (виходить, а за хвилину вертається). Перейшли вже усі, а мені на кінці не стало. Мої подруги пішли і до хати не вступили... Іду і я до роботи.

(Виходить. Входить татарка і полтавка. Ідуть до другого кута, щось вибирають з-поміж лашміття. Входить наставник, москаль у кашкеті набік голови, середнього віку).

НАСТАВНИК: Марії нема?

ПОЛТАВКА: Пішла вже.

(Татарка штовхає вбік ліктем свою подругу та значуче вказує на наставника. Виходять. Наставник виходить, а за хвилину входить, приносить завинені харчі: хліб, цукор, сало, крупи. Переглядає все докладно, поцмокує. Кладає побіч подушки Марії, на соломі. Приглядається вдоволено, руки в кишенях. Поправляє кашкет, обтирає долонею губи й усміхається. Усміх розходиться і він замислюється).

НАСТАВНИК: Ані просьбою ані грозьбою не прихилити до себе... Марія, Марія галичанка... Я страждаю, а їй байдуже. Вона здається нездужає, а на роботу ходить. Не хоче просити в мене звільнення, але харчами зрадіє напевно! Як не вона, то діти... і стане моєю...
(Виходить, хвилинку пуста на сцені).

МАРІЯ (входить): На загоні вітер. Трутив мене і я впала. Наставник звільнив мене. *(Сідає на стільчик. Не завважує нічого).* Як добре було б спочити там, у Рідному Краю, де цвіти яблуні у вікно заглядають, птачки щебечуть, бджілки бренять, а тут? А тут?
(За стіною гуляє вітер, дзвенить шибка у вікні. Вбігає Оріся).

ОРИСЯ: Там вітер, студено. *(здрігається).* Вам скучно за Рідним Краєм, матусю? Я знаю... і тому ви нездужаєте. І я нераз нагадаю садок наш цвітучий, біленьку хатку, чепурну школу, милі дівчатка... *(Марія гладить по голові).* А не писав батько, де наш пес Бровко? Він біг за нашими саньми до транспорту. Його солдати відганяли нагаями, та він біг і полизував мене по обличчі, а вас по руках.

МАРІЯ: Бровко... Бровко пішов світами.

ОРИСЯ: А голуби, Дмитруся?

МАРІЯ: Не знаю, Орісю, не знаю.

ОРИСЯ: Матусю, цей наставник питає мене, чи

вам легше... Казав у школу мене поведе... цу-
корки давав...

МАРІЯ: І ти взяла?

ОРИСЯ (змішано): Але ж ні, матусю!

МАРІЯ: Хай залишить нас у спокою... я води
хочу... води, дитино...

ОРИСЯ: Принесу! (Вибігає).

МАРІЯ (Кулиться. Іде в кут до своєї соломи,
завважує харчі й відскакує перелякано): І чо-
го цей наставник хоче від мене? Я тільки Ан-
дрія люблю і нікого більше... нікого...

(Орися приносить воду. Марія жадібно п'є.

Орися нахилиється над харчами, всміхається).

МАРІЯ (суворо): Орисю! Не рухай!

ОРИСЯ (відсувається, поглядаючи жадібно, за-
кладає руки назад): Ні! Ні! не хочу...

МАРІЯ (збирає всі харчі): Віднеси наставнико-
ві, подякуй і скажи, що тітка присилає нам су-
харі, голодні не будемо.

ОРИСЯ: Добре, матусю. (Тулиться ніяково).

МАРІЯ (тулить Орисю, цілує): У Рідному Краю
твій батько дожидає нас. Господь дозволить,
вернемося і будемо разом.

(Орися весела вибігає).

МАРІЯ (наче спам'ятується): А я так сиджу
без діла... хоч дещо б ниткою постягала, бо й
латок уже нема, все проміняла. (Витягає якусь
подерту одіж, рука дрижить, не може засили-
ти голки, не бачить. Орися вбігає). Орисю, за-
сили!

ОРИСЯ (засиляє): Темніє вже, матусю... На-
ставник лютий, зубами скреготав і мене ляяв
чому не сховала харчів, коли ви не хотіли.

(Марія наче не чує, шиє. Орися сіла на соло-
му, підперла голову руками, замислилася. Вхо-
дить полтавка).

ПОЛТАВКА: Ідемо всі до зерноскладу, на ніч-
ну роботу, віяти збіжжя будемо.

МАРІЯ: І я піду... зараз іду, бо не буде мати Орися зупи.

ПОЛТАВКА: Нездужаш ти, а дітей шкода...

МАРІЯ: Чи може серце скам'яніти? Скажи мені! скажи!

ПОЛТАВКА: Чи скам'яніє, не знаю... знаю той біль великий душі, коли тугою серце наповняється. Тоді птахою летіла би туди, де лани мої розлогі, де синє небо усмішкою сяє і не верталась би більше сюди, ніколи... ніколи!

МАРІЯ: А тут живий гріб для кожного відчи- няється... *(Притишено)*. І не можна вголос го- ворити про це... ні! А світ не бачить, а світ не чує!

ПОЛТАВКА: Не бачить, не чує... *(Киває голо- вою)*. Та йду я, а це Орисі кусник хліба, нема вже в мене дітей, то й нема кому ховати. *(Про- стягає руку з хлібом)*.

МАРІЯ *(ділить, дає частинку Орисі, частинку звертає полтавці)*.

ПОЛТАВКА *(усміхається, ховає хліб між свої речі і до себе)*: Другим разом дам. *(Виходить. Марія пробує встати, ноги дрижать, спотика- ється, сідає на соломку. Дмитрусь входить)*.

ДМИТРУСЬ: Я заступлю вас, а ви спочиньте. *(до Орисі)*: А ти повважай, не мусиш сьогодні спати! *(Виходить. Крізь шибку блимає слаб- ке світло знадвору від лампи. Вітер гуляє. Хо- лод добивається)*.

ОРИСЯ: Матусю, вже вам легше?

МАРІЯ: Завтра здорова буду.

(Орися з кусником хліба зісувається, засип- ляє. Марія хрестить Орисю й сама молиться).

МАРІЯ: Не годна я клякнути... Боже, прости мені... Може й доведеться покинути все?... *(Стрясається)*. Вмерти? Ось тут? У тому ку- ті? У небіленій хаті? І в лахмітті, Господи, стати на Твій суд? Ні! ні! Я жити хочу! Там

Андрій, діти і тут діти... (Хилить голову, над-
слухує. Гуде вітер, дзвенить шибка). Хтось
іде... тихо, хтось іде... (Втискається в кут.
Знадвору чути гупіт чобіт).

НАСТАВНИК (ухилив двері, хвилинку задер-
жується, бігас очима по кутах, шукає Марії.
До себе): Або тепер, або ніколи! (Очі мов у
шуліки.

Марія вперто стежить за його кожним рухом,
уста ворухаються.

НАСТАВНИК (лукаво усміхається): Вона ба-
чить мене. Почекаю

МАРІЯ (шепотом): Боже! Як сумно, як лячно
мені...

НАСТАВНИК (прокидається лагідним): Ма-
ріє!...

МАРІЯ (зривається): Геть! Геть від мене! Чу-
еш?!

НАСТАВНИК: Харчі дітям був приніс. Чи не
шкода тобі дітей твоїх? Вони ж голодують!

МАРІЯ (широко відкритими очима дивиться на
нього, ловить судорожно Орису за руку): А
хто їх морить голодом? Ти і нелюди твої! Ти
разом із ними! Не хочу! Не треба! Це отрута
не харч! Душо-гу-би!

НАСТАВНИК (опановується в злості): Заспо-
кійся, Маріє! Ти недужа і я дарую тобі оце
сказане. Одне слово, що будеш моєю і заберу
тебе з дітьми звідсіля... Знаєш: у мене хатина
хороша і всього доволі...

МАРІЯ: Мені і моїм дітям ще гірша неволя! Я
знаю, я знаю. Піти до тебе: забути Рідний
Край — хіба ж я мушу? Викинути з серця
Андрія... Хіба ж я не його Марія?... Хіба ж я
мушу накладати кайдани на душу та губити
її тяжким гріхом?... Хіба ж я мушу?...

НАСТАВНИК: Не мусиш? Не мусиш?

МАРІЯ (притискається до стіни. Очі на ікону,

шепотом): Мати небесна! Сили!
(Наставник підходить. Марія скрикує).

МАРІЯ: Душі моєї не візьмеш! Геть!
(Орися крізь сон).

ОРИСЯ: Мамо!
(Марія мліє, паде. Наставник відштовхує її).

НАСТАВНИК: Пропадай! (Копасе чоботом і відходить. Орися пробуджується, перелякана, скроплює Марію водою).

ОРИСЯ: Матусю! Матусю! Вже пішов... нема його вже... Матусю!

МАРІЯ (підноситься, шукає рукою Орисі, гладить її).

ОРИСЯ (перелякано): Може покличу когонебудь. (Вибігає).

МАРІЯ (заспокоюється. Непорушно сидить і починає маячити): У мене, в скрині прегарний одяг газдині... Андрій коралі купив... Принесе і підемо на вулицю... там діти співають і я з ними співати буду... зараз нагадаю. Замислюється. Усміхається, надслухує. Вітер гуляє, дзвонить шибка).

МАРІЯ (помалу, вриваним голосом):

Ми підем в бій,
За нарід свій,
За сльози, за руїну...
Ах, Боже Всесильний,
Рятуй нам Україну...

(Важко дихає).

МАРІЯ: Це душа співає... (Усміхається). За сльози... за руїну... і вони підуть усі... діти мої.. Моя душа бачить оцю картину на Землях Рідних...

(Бічна стіна, напроти, легенько, помалу розсувається. Краєм сцени переходять повстанці, гурт дівчат обкидає повстанців цвітами. Зі словами "слава" кидають зелені галузки. Марія хитається, підноситься, навшипиньки приглядається, усміхається, пізнає Олексу, Петра, Ганусю, Катрусю. Ловиться за серце).

МАРІЯ: На Землях Рідних, діти мої... (Картина ховається за сценою. Марія біжить за ними, голосно: Діти мої!... (Паде)).

Кінець

Зарваниця, лючень 1942 р

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО
“ДОБРА КНИЖКА”

видало у Львові до 1939 року 133 книжки.

ВЖЕ НА ЕМІГРАЦІЇ ВИДАЛО:

Випуск:

- 133а) **ГОЛОС ІСУСА ДО УКРАЇНСЬКОГО ЕМІГРАНТА.** Інсбрук-Дорнбірн (Австрія) 1944. (Вичерп.)
- 134) **Теофіл Коструба. ВІРА НАШИХ ПРЕДКІВ.** Інсбрук-Дорнбірн (Австрія). 1946. (Вичерпане).
- 135) 137) 139) **“ЖИТТЯ І СЛОВО”**—квартальник для релігій й культури. Інсбрук-Зальцбург (Австрія) ч. 1 — 1948; ч. 2 — 1948; ч. 3-4—1949. (Вичерп.).
- 136) **Роберт Котен. СЬОГОЧАСНА МОЛОДЬ.** Інсбрук-Зальцбург (Австрія). 1948. (Вичерпане).
- 138) **Григор Меріям-Лужницький. ПОСОЛ ДО БОГА.** Історичний фактомонтаж. Інсбрук-Зальцбург (Австрія). 1949. Ціна \$0.75.
- 140) **о. Равль Плю. НАЗУСТРІЧ ЖИТТЮ.** Інсбрук-Зальцбург (Австрія). 1950. Ціна \$0.75.
- 141) **М. Брадович. ОДНА НАЦІЯ — ОДНА ЦЕРКВА.** Інсбрук-Зальцбург (Австрія). 1950. (Вичерпане).
ВЖЕ В КАНАДІ, М. ТОРОНТО, ВИДАНО:
- 142) **Володимир Молодецький. У БОЮ ПІД БРОДАМИ.** 1952. (Вичерпане).
- 143) **Олександр Мох. ТЕОФІЛ КОСТРУБА, УЧЕНИЙ ПРАВЕДНИК** (життєпис). 1952. Ціна \$0.25.
- 144) **Юрій Мозіль. У ТАБОРІ СМЕРТИ.** 1952. (Вичерпане).
- 145) **КАЛЕНДАРЕЦЬ НА 1953 РІК.** (Вичерпане).
- 146) **Юрій Мозіль. КРІЗЬ ЗАЛІЗНУ ЗАНАВІСУ.** Спомини. 1953. Ціна \$1.00.
- 147) **Наталена Королева. ПОДОРОЖНІЙ.** Легенди. 1953. Ціна \$0.50.

- 148) **Олександр Мох. КНИЖКИ І ЛЮДИ.** Серія друга. Літературно-критичні нариси. 1954. Ціна \$1.00.
- 149) **Теоділ Коструба. НАРИСИ З ЦЕРКОВНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ X-XIII СТОЛІТТЯ.** 1955. Ціна \$2.00.
- 150) **СВ. ПИСЬМО СТАРОГО ЗАПОВІТУ — КНИГА ТОВИТ** у перекладі о. д-ра Володимира Дзьоби. 1954. Ціна \$0.25.
- 151) **о. Йосиф Схрейверс, ЧНІ. ЧУДЕСНЕ ЖИТТЯ СЕСТРИ ВАРВАРИ.** 1954. Ціна \$1.50.
- 152) **М. Кузьмович-Головінська. ЧІЧКА.** Новеля. Ювілейне видання. 1954. Ціна \$1.75.
- 153) **Олена Кисілевська. ПО РІДНОМУ КРАЮ.** Мандрівні спомини. 1955. Ціна \$2.00.
- 154) **о. д-р Ісидор Нагаєвський. РИМ І ВІЗАНТІЯ.** Вселенська Церква і патріарх Фотій. 1956. Ціна \$2.50.
- 155) **Юрій Мозіль. ЗАПИСКИ ПОЛІТВ'ЯЗНЯ.** 1958. Ціна \$1.00.
- 156) **В. Лозинський — М. Ценевич. ПРОКЛЯТИЙ КАМІНЬ.** Історична повість. 1958. Ціна \$1.50.
- 157) **М. Кузьмович-Головінська. ГОРБАТЕНЬКА.** Оповідання. 1958. Ціна \$0.50.
- 158) **Юрій Мозіль. НА ВРОНКАХ.** Спомини політв'язня. 1959. Ціна \$1.50.
- 159) **Олександр Микола Мох. НАРИС ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КАТОЛИЦЬКОЇ ПРЕСИ.** (Друкується).
- 160) **Митрополит Василь Липківський. ВІДРОДЖЕННЯ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ 1917-1930.** — 1959. Ціна \$3.00.
- 161) **о. Олексій Заклинський. ЗАПИСКИ ПАРОХА СТАРИХ БОГОРОДЧАН.** Спомини. (Друкується)
- 162) **Федір Одрач. ПОКИНУТА ОСЕЛЯ.** Оповідання. 1961. — Ціна \$2.50.

- 163) **Богдан Курилас. ДІЯЛОГИ ВАСИЛІЯНОК.** Історична п'єса в 5 діях із часів переслідування св. Церкви Росією в 1838-1843 рр. 1961. — Ціна \$1.00.
- 164) **д-р Юрій Герич. ОГЛЯД БОГОСЛОВСЬКО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЙОСАФАТА КУНЦЕВИЧА.** 1961. Ціна \$0.50.
- 165) **омм. КІНЕЦЬ СВІТУ.** Чи, коли і як буде? (Друкується).
- 166) **д-р Богдан Казимира. ПЕРШИЙ ВАСИЛІЯНИН У КАНАДІ.** 1961. Ціна \$0.50.
- 167) **Володар Буженко. ІВАН СУЛИМА.** Історична повість із козацьких часів. 1961. Ціна \$1.50.
- 168) **Теofil Коструба. ЯК МОСКВА НИЩИЛА УКРАЇНСЬКУ ЦЕРКВУ.** 1961. Ціна \$0.50.
- 169) **Василь Королів-Старий. ЗГАДКИ ПРО МОЮ СМЕРТЬ.** — Спомини. — 1961. — Ціна \$1.50.
- 170) **Наталена Королева. ПРЕДОК.** З анналів і легенд. Історична повість. 1961. — Ціна \$3.00.
- 171) **о. д-р Ісидор Нагаєвський. ОБ'ЄДНАННЯ ЦЕРКВИ Й ІДЕЯ ПАТРІЯРХАТУ В КИЄВІ.** Історична студія. — 1961. — Ціна \$1.00.
- 172) **Теofil Коструба. НАРИС ІСТОРІЇ УКРАЇНИ.** (Друкується).
- 173) **Федір Одрач. НА НЕПЕВНОМУ ГРУНТІ.** Спомини. (Друкується).
- 174) **Микола Олександрович. МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ.** Відродження українського письменства в Галичині. 1961. — Ціна \$0.50.
- 175) **Іван Добрачинський. ЛИСТИ НИКОДИМА.** Повість. (Друкується).
- 176) **Марія Кузьмович-Головінська. МАРІЯ.** Сценічна картина у 3 відслонах. 1962. — Ціна \$0.50.

Дальші випуски в підготовуванні.

Замовляйте на адресу:

ALEXANDER MOSH ("DOBRA KNYZKA")
6 Churchill Ave., Toronto 3, Ont. — Canada

